

Krzysztof P. Kowalik

"Nowy leksykon biblijny", Franz Kogler, Renate Egger-Wenzel, Michael Ernst, red. Henryk Witczyk, Kielce 2011 : [recenzja]

Collectanea Theologica 82/1, 195-199

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Franz KOGLER, Renate EGGER-WENZEL, Michael ERNST (Henryk WITCZYK, red. wyd. pol.), *Nowy leksykon biblijny*, Kielce 2011.

Do przeszłości należy czas, kiedy w języku polskim dostępne były dwie obszerne pozycje leksykograficzne poświęcone problematyce biblijnej, opracowane pod redakcją ks. Eugeniusza Dąbrowskiego oraz Xaviera Leon-Dufoura. Dotkliwą lukę starały się wypełniać pomniejsze, choć ważne, słowniki, aż do chwili, gdy wraz nowymi możliwościami wydawniczym na rynku księgarskim pojawiły się takie dzieła, jak *Encyklopedia biblijna*, *Słownik wiedzy biblijnej*, czy *Leksykon biblijny*. Powstały one dzięki żmudnej pracy tłumaczy i redaktorów polskich wydań, uzupełniając lukę wśród pozycji prezentujących w sposób syntetyczny wiedzę biblijną. O zapotrzebowaniu na nie świadczy fakt, że niektóre z nich doczekały się kolejnych edycji, ciesząc się niesłabnącą popularnością zarówno pośród specjalistów, jak i wielu osób pragnących poszerzyć swą wiedzę i rozumienie tekstu biblijnego. Wśród kolejnych publikacji znacząco zmniejszył się dystans czasu między obcojęzycznym oryginałem a jego polskim odpowiednikiem. Od listopada 2011 r. do tej grupy pomocy dołączyła kolejna, znacząca książka, jaką jest *Nowy leksykon biblijny*, wydany pod patronatem „Dzieła Biblijnego” przez kieleckie wydawnictwo „Jedność” przy współpracy z Verlag Herder. Polski przekład, dokonany przez sześciu tłumaczy, został oparty na drugim wydaniu opracowanym w 2009 r. Tekst edycji niemieckiej zredagowali: Franz K o g l e r, odpowiedzialny za „Dzieło Biblijne” w Linzu, oraz Renate E g g e r - W e n z e l i Michael E r n s t, reprezentujący Uniwersytet w Salzburgu. Redaktorem naczelnym wydania polskiego jest ks. Henryk W i t c z y k, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lista autorów poszczególnych haseł obejmuje 43 osoby, reprezentujące europejskie ośrodki naukowe: Austrii, Niemiec, Szwajcarii i Włoch, oraz Kanadę i Boliwię. Warto zauważyć, że polska edycja została uzupełniona hasłem poświęconym Dziełu Biblijnemu w Polsce. Znaczące jest także to, że do współpracy zaproszono zarówno katolickich, jak i ewangelickich biblistów, co pozwala czytelnikowi zapoznać się nie tylko z szerokim spektrum badań, ale stanowi niezwykle ważną pomoc dla dialogu ekumenicznego.

Redaktorzy w przedmowie do drugiej edycji zaznaczają, że jest ona odpowiedzią na liczne prośby o kolejne wydanie *Leksykonu*, który po raz pierwszy ukazał się ponad dwadzieścia lat temu. Nie jest to jednak wznowienie opra-

cowanych poprzednio tekstów, ale ich przepracowanie lub całkowicie nowe opracowanie, tak by zamieszczone informacje odpowiadały aktualnemu stanowi wiedzy. Zakres pracy zapowiadają już rozmiary samego dzieła. *Leksykon* składa się z 12 kart wstępu, 860 kart prezentujących poszczególne hasła oraz mapy biblijne. Całość wieńczy indeks autorów zdjęć wykorzystanych w tekście. Zgodnie z przyjętym tytułem *Leksykon* zawiera alfabetycznie ułożony zbiór haseł, prezentujących tematy związane z samą Biblią, jak i problematyką badań biblijnych. Podstawową zasadą ich opracowania jest zwięzłość tekstu, pozwalająca czytelnikowi zapoznać się z istotą omawianego problemu. W szerokiej gamie tematów odnajdujemy hasła omawiające zwyczaje biblijne (np. *Podatek* – s. 595-596), kwestie rozumienia tekstu biblijnego (np. *Formy i gatunki* – s. 211) czy problematykę współczesnego odniesienia do tekstu biblijnego (np. *Kobiety w pierwszych wspólnotach chrześcijańskich* – s. 356). *Novum* drugiej edycji stanowi bogaty zestaw haseł prezentujących imiona osób i nazwy miejscowości. Nie ograniczają się one tylko do ich omówienia, ale przedstawiają również znaczenie poszczególnych nazw oraz zawierają bogaty indeks miejsc biblijnych, dzięki czemu stanowią swoistą „małą konkordancję”. Przykładem tego może być choćby hasło *Józef* (s. 323-234), w którym łącznie z Józefem Flawiuszem wymieniono 17 postaci. Zaznaczyć trzeba, że w przypadku niejasnego znaczenia danego terminu autorzy hasła wyraźnie o tym informują (np. *Karszena* – s. 342). Czytelnik nie ma także trudności z identyfikacją osób opracowujących dane hasło, gdyż pod każdym z nich podpisano za pomocą inicjałów autora i osobę tłumaczącą.

Podjmując się leksykograficznego przedstawienia problematyki biblijnej, nie sposób nie podjąć wielkich i ważnych tematów. Nie omijają ich i autorzy niniejszego słownika. Niektóre z nich zostały opracowane znacznie szerszej niż pozostałe hasła, jednak uniknięto w nich rozwlekłości czy nadmiaru szczegółów. Dzięki syntetycznemu przedstawieniu problematyki czytelnik może w sposób sprawny zaznajomić się z istotą prezentowanego zagadnienia. I tak, sięgając do hasła *Badania nad Pięcioksięgiem* (s. 56-58), mamy przejrzyste zaprezentowane początki nowożytnej krytyki literackiej Pięcioksięgu, klasyczne ujęcie hipotezy czterech źródeł i jego współczesne modyfikacje. Wśród haseł problemowych odnajdziemy także takie jak *Biblijstyka* (s. 81-82), *Chrystologia* (s. 11), *Instrumenty muzyczne* (s. 272-273), *Historia Izraela* (s. 257-261), *Monety* (s. 498-499). Odzwierciedlają one szerokie spektrum bogatej problematyki biblijnej i stanowią doskonałe wprowadzenie do dalszych, samodzielnych poszukiwań. Jednak wśród podejmowanej tematyki pewien niedosyt budzą kwestie związane z problematyką interpretacji Biblii. Autorzy *Leksykonu* koncentrują się na metodzie krytyczno-historycznej (zgodnie z dokumentem Papieskiej

Komisji Biblijnej *Interpretacja Biblii w Kościele*, uznawanej za podstawową w badaniach nad Biblią), co widać wyraźnie przy lekturze hasła *Bibliistyka*. W przypadku innych metod słownik ogranicza się do zwykłego typu hasła, krótko charakteryzując ich elementy składniowe (*Metody nauk biblijnych* – s. 477). Na uprzywilejowanie metody krytyczno-historycznej wskazuje też odrębne hasło zaopatrzone odsyłaczem do hasła *Bibliistyka* (*Metoda krytyczno-historyczna* – s. 477). Trzeba jednak dodać, że słownik zawiera także osobne hasła poświęcone kwestiom interpretacji tekstu, jak *Biblijna krytyka* (s. 76) *Hermeneutyka* (s. 252), *Podejście kanoniczne* (s. 597) czy *Egzystencjalna interpretacja* (s. 176). Być może takie ujęcie wynika z ograniczeń nowych metod interpretacji tekstu i ich niedoskonałości (wspomina o tym autor hasła *Metody nauk biblijnych*, s. 477). Znaczny niedosyt pozostawia także hasło *Hermeneutyka*, ograniczające się jedynie do definicji pojęcia i odsyłaczy do wzmiankowanych wyżej haseł. Wśród podjętej tematyki odczuwa się pewien niedosyt nieobecności hasła poświęconego egzegezie patrystycznej. Powyższe problemy wynikają zapewne z ograniczeń objętościowych i tak bardzo obszernego opracowania.

Osobną grupę haseł, o której należy wspomnieć, są opracowania poświęcone poszczególnym księgom biblijnym. Koncentrują się one na przedstawieniu budowy danej księgi, czasu jej powstania oraz prezentowanych tematów i teologii. Niekiedy – jak choćby w przypadku opracowania Księgi Psalmów – zawierają jeszcze dodatkowe opracowania, ukierunkowujące uwagę czytelnika na specyfikę danej księgi, co pozwala na głębsze wniknięcie w jej treści. Mamy tu więc zaprezentowane podpunkty poświęcone modlitwie na starożytnym Bliskim Wschodzie i w Starym Testamencie, ograniczeniom i możliwościom języka psalmów czy kwestii chrześcijańskiej modlitwy psalmami (*Księga Psalmów/Psalmy*, s. 396-399).

Niektóre z opracowanych haseł wprowadzają czytelnika w perspektywę dyskusji wokół utartych interpretacji, jak w przypadku omówienia wykopalisk osady w Qumran, gdy autor przedstawia istotne punkty dyskusji dotyczącej tradycyjnej interpretacji zaproponowanej przez R. De Vaux, stawiając znak zapytania nad utożsamieniem odnalezionej osady z siedzibą esseńczyków (*Qumran/Chibret Qumran* – s. 635). Inne pozostają przy utartych interpretacjach, jak w przypadku chociażby informacji o zbiorowym samobójstwie obrońców Masady (*Masada* – s. 466). Oczywiście ten drugi przypadek usprawiedliwia obszar i znaczenie hasła oraz charakter *Leksykonu*.

Na uwagę zasługuje bardzo staranne i przejrzyste opracowanie graficzne słownika. Dla haseł tematycznych i omawiających poszczególne księgi Biblii zastosowano odpowiednio niebieskie i żółte tło tekstu. Nie utrudnia ono lektury, ale wręcz ułatwia wyszukiwanie haseł przynależących do danej grupy.

W przypadku pozostałych haseł jako wyróżnik zastosowano kolorowy margines zaznaczający kolejną literę alfabetu grupującą następujące po niej hasła. Także i w tym przypadku stanowi to znaczne ułatwienie w poruszaniu się po obszernym zbiorze haseł (jak zaznaczają redaktorzy obejmuje on ponad 5000 tematów). Znaczną pomoc stanowi także kolorowe tło tabel zawierających cytaty i schematy uzupełniające poszczególne hasła. Nie sposób też nie wspomnieć o bogatym materiale zdjęciowym. Ilustruje on nie tylko miejsca związane ze światem wydarzeń biblijnych, ale również nawiązuje do realiów codziennego życia, a czasem przez zastosowane ilustracje stanowi doskonały komentarz uzupełniający omawiany temat. Dzięki temu *Leksykon* spełnia również rolę mini albumu poświęconego Biblii. Na uwagę zasługuje rozwiązanie dotyczące informacji o pochodzeniu i autorstwie zdjęć. Tę rolę spełnia indeks zamieszczony na końcu opracowania, co czyni zadość potrzebie dokładnej informacji, przy jednoczesnym uniknięciu zaciemnienia tekstu na poszczególnych stronach leksykonu. Każda z ilustracji jest opatrzona podpisem. Tu, niestety, można spotkać się z informacjami nieprecyzyjnymi, i tak na s. 284: brama Jafy określona jest jako pochodząca z czasów krzyżowców, choć (jak podają informacje pod innymi podpisami murów Starej Jerozolimy) pochodzi ona z XVI w. Przy podpisie na s. 194 wykopaliska związane z sadzawką Betesda i zbudowanymi na niej kościołami określono jako krypte, nie precyzując, że chodzi chyba o kryptę kościoła znajdującego się nad sadzawką Betesda, a nie kościoła św. Anny, jak sugeruje podpis. Jednak na ponad 1000 zdjęć są to nieścisłości niewielkie, które uważny czytelnik jest w stanie skorygować. Oprócz zdjęć *Leksykon* zawiera także znaczną liczbę rycin przedstawiających mapy pozwalające umiejscowić geograficznie omawiane zagadnienie, jak choćby w przypadku hasła *Miejsca ucieczki/Miasta ucieczki* – s. 483. Mapy cechuje przejrzystość i dobrze dobrana kolorystyka. Dodatkowo na końcu książki zamieszczono dziesięć całostronicowych barwnych map, przedstawiających świat biblijny w różnych okresach historycznych, oraz plan Jerozolimy czasów Starego i Nowego Testamentu. Nie zabrakło także zdjęcia satelitarnego Ziemi Świętej. Wszystkie te mapy stanowią mały atlas biblijny, doskonale wprowadzający w geografie starożytnego Bliskiego Wschodu.

Na zakończenie warto jeszcze wspomnieć o niezwykle starannym wydaniu tej pozycji, właściwej gramaturze papieru i bardzo solidnej oprawie, co ma istotne znaczenie w pozycji leksykograficznej, do której czytelnik będzie sięgał bardzo często. Można więc pogratulować zarówno całemu zespołowi podejmującemu się tłumaczenia i redakcji polskiego wydania, jak i wydawnictwu „Jedność”, dzięki którym tak znaczna pozycja mogła się ukazać na polskim rynku wydawniczym. Miejmy nadzieję, że książka ta znajdzie się na biurkach osób

zajmujących się Biblią, zarówno na polu naukowym, jak i amatorskim, oraz na półkach bibliotek publicznych i prywatnych. Jest to niezwykle cenna pomoc przy lekturze Pisma Świętego zarówno dla osób duchownych, jak i świeckich. Opis prezentowanych przez nią zagadnień łączy w sobie fachowość i przystępność, co nie zawsze się zdarza w przypadku tego rodzaju pozycji. Mankamenty, o których wspomniano, zawsze towarzyszą ludzkim pracom, ale nie deprecjonują one wielkiego dzieła. Wypada również mieć nadzieję, że przy systematycznie rosnącej liczbie polskich biblistów, za jakiś czas, będziemy mogli spodziewać się rodzimego opracowania prezentującego równie interesująco nowe wyniki badań poświęconych Biblii.

ks. Krzysztof P. Kowalik, Poznań

Anna KUŚMIREK, *Balaam i jego wyrocznie (Lb 22–24) w tradycji targumicznej*, Rozprawy i Studia Biblijne 42, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2011, ss. 533.

Anna Kuśmirek (1961) jest absolwentką Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, gdzie w 1988 r. uzyskała tytuł magistra na podstawie pracy *Teologiczny charakter danych topograficznych w czwartej Ewangelii*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Stanisława Mędała CM. Po pobycie w semestrze letnim w 1990 r. w Ludwig-Maximilians-Universität w Monachium podjęła jesienią tegoż roku studia na Wydziale Neofilologii Instytutu Orientalistyki Uniwersytetu Warszawskiego, uwieńczone w 1997 r. uzyskaniem tytułu magistra kulturoznawstwa w zakresie filologii hebrajskiej, na podstawie pracy *Sefer Eljahu jako przykład apokaliptyki żydowskiej*, napisanej pod kierunkiem dr. hab. Romana Marcinkowskiego. W latach 1994–1995 studiowała na Uniwersytecie Hebrajskim oraz w Szkole Biblijnej i Archeologicznej w Jerozolimie. W 2001 r. uzyskała na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie stopień doktora teologii na podstawie rozprawy *Oryginalność posłannictwa Jezusa według czwartej Ewangelii*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Michała Wojciechowskiego. Książka *Balaam i jego wyrocznie w tradycji targumicznej (Lb 22–24)* została przedstawiona jako rozprawa habilitacyjna na Wydziale Teologicznym UKSW w Warszawie.

Czyniąc przedmiotem badań naukowych trzy wybrane rozdziały Księgi Liczb (rozd. 22–24), których bohaterem jest pogański prorok Balaam, A. Kuśmirek wybrała jedną z najtrudniejszych perykop Starego Testamentu. Już to przesądza, że chodzi o przedsięwzięcie niezwykle ambitne, tym bardziej że przed-